Урок. Мова як суспільне явище. Українська мова в суспільстві

Урок засвоєння нових знань і формування вмінь · 45 хв

«Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.» — Ліна Костенко

Проблемне питання уроку: Чому одна людина, навіть геніальна, безсила змінити мову, а доля мови залежить від кожного мовця?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає не менше п’яти функцій мови в суспільстві й коротко пояснює кожну. • Учень/учениця записує два доведення того, що мова є суспільним явищем. • Учень/учениця називає, яке рішення визначає правовий статус української мови, і дає визначення мовної політики.	• Учень/учениця добирає до життєвої ситуації відповідну функцію мови й обґрунтовує вибір. • Учень/учениця знаходить і виправляє помилку в реченні про роль Тараса Шевченка в розвитку мови. • Учень/учениця пояснює написання слів знаряддя, перетворення, створенні з поданого тексту.	• Учень/учениця усвідомлює, що збереження мови залежить від щоденного вибору кожного мовця. • Учень/учениця усвідомлює значення державної мови для єдності суспільства й держави.

Базові поняття і терміни

суспільне явище, функції мови, ідентифікаційна функція, мислетвірна функція, державна мова, мовна політика, соціолінгвістика.

Форми роботи

- Фронтальна бесіда й мозковий штурм
- Робота з текстом підручника
- Робота в парах із таблицею функцій мови
- Спостереження за прикладами
- Редагування речення

Обладнання та реактиви

- Підручник «Українська мова. 10 клас» (Ворон, Солопенко), схема функцій мови на першому форзаці
- Роздатковий аркуш із порожньою таблицею «Функція мови, суть, приклад» на кожну пару
- Слайд із трьома прикладами для мотивації й слайд із текстом статті 7 Закону України «Про освіту»
- Тлумачний словник української мови для пояснення слів ідентифікуватися й сегмент

Демонстрації

- Слайд із реченням «Тарас Шевченко є основоположником української літературної мови, однак це не означає, що він створив нову мову» — учні помічають, що значення особистості в мові не дорівнює творенню мови з нічого
- Слайд із фактом, що діти, які потрапили до гурту звірів, не навчилися говорити — учні помічають, що мова не передається без суспільства
- Таблиця семи функцій мови з підручника — учні помічають, що кожна функція має своє коротке пояснення в дужках
- Слайд зі статтею 7 Закону «Про освіту» — учні помічають, що мовою освітнього процесу є державна мова

Міжпредметні зв'язки

- Література — слова Ліни Костенко в епіграфі й роль Тараса Шевченка в розвитку літературної мови, які обговорюємо на мотивації
- Історія — рішення Конституційного Суду 1999 року і стаття 7 Закону «Про освіту», з якими працюємо у вивченні нового

Місце уроку в темі

Попередній урок: Повторення відомостей про мову, мовлення і стилі мовлення з курсу основної школи.

Наступний урок: Мова і мовлення, мовленнєве спілкування, види мовленнєвої діяльності (наступні параграфи курсу).

Безпека

- Під час роботи в парах учні залишаються на своїх місцях, не пересуваються класом, а обмінюються аркушами тільки через сусіда по парті.
- Слайди на екрані та інтерактивній панелі перемикає тільки вчитель, учні до обладнання не підходять.
- Якщо для завдання додому доведеться шукати інформацію в інтернеті, вдома користуватися лише перевіреними сайтами з відомостями про мову й закони, не

вводити в пошук особисті дані й не переходити за незнайомими посиланнями.
- На столах під час письмових завдань немає зайвих речей, ручки й олівці лежать у пеналах, якщо ними не пишуть.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається з класом, перевіряє готовність до уроку, відкриває на слайді епіграф і прочитує його.

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники, уважно слухають епіграф.

Епіграф на слайді. «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.» — Ліна Костенко. Учитель повідомляє, що урок присвячений ролі мови в житті суспільства.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм, ставить п’ять коротких запитань і просить кожного записати відповідь одним рядком у зошиті, а потім слухає кілька відповідей уголос.

Учні: Письмово, кожен у своєму зошиті, відповідають одним рядком на кожне запитання, потім звіряють з іншими відповідями.

Запитання 1. Для чого людині потрібна мова? Очікувана відповідь. Для спілкування, обміну думками. Запитання 2. Які стилі мовлення вам відомі? Очікувана відповідь. Розмовний, науковий, художній, публіцистичний, офіційно-діловий. Запитання 3. Що таке літературна мова? Очікувана відповідь. Мова, яка має спільні для всіх мовців норми. Запитання 4. Які вислови про мову ви знаєте? Очікувана відповідь. Наприклад, слова Ліни Костенко про те, що нації вмирають, коли в них відбирають мову. Запитання 5. Чи можна уявити науку або культуру без мови? Очікувана відповідь. Ні, бо наука й культура існують через мову.

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три приклади з протиріччям і ставить проблемне питання уроку.

Учні: Спостерігають за прикладами, коротко кажуть, що їх дивує, і фіксують проблемне питання в зошиті.

Приклад 1. Тарас Шевченко є основоположником української літературної мови, але це не означає, що він створив нову мову (Ворон, Солопенко, с. 5). Приклад 2. Науці відомо понад 30 випадків, коли діти потрапляли до гурту звірів і не навчилися говорити (Ворон, Солопенко, с. 5, 6). Приклад 3. Немовля

будь-якої національності в чужомовному оточенні оволодіє його мовою (Ворон, Солопенко, с. 6). Проблемне питання. Чому одна людина, навіть геніальна, безсила змінити мову, а доля мови залежить від кожного мовця? Очікувана реакція учнів. Дивує, що талант Шевченка не змінив мову, але без людей мова не виникає.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності, пояснює переходи між ними, показує слайди з демонстраціями поруч із відповідним матеріалом, підсумовує продукт кожної активності.

Учні: Працюють із текстом підручника, у парах заповнюють таблицю функцій мови, спостерігають за прикладами про державну мову й складають висновки.

Активність 1, 7 хв. Робота з текстом підручника, §1 «Мова — суспільне явище», с. 5, 6 (Ворон, Солопенко). Учні читають два абзаци («Мова — явище суспільне», «Мова — загальнонародне явище») і відповідають на запитання. Запитання 1. Чому поза суспільством немає мови? Очікувана відповідь. Бо обов'язковою умовою існування колективу є постійний обмін думками. Запитання 2. Чому одна особа безсила щось змінити в мові? Очікувана відповідь. Мова розвивається за своїми законами, народ є її творцем і носієм. Запитання 3. Що, за текстом, може геніальна особистість? Очікувана відповідь. Лише виявити приховані можливості мови й показати, як ефективно використати те, що в ній уже існує. Продукт активності. Учні записують у зошит опорну схему з трьох тез про суспільний характер мови. Активність 2, 7 хв. Заповнення таблиці в парах за конспектом на с. 8. Кожна пара заповнює аркуш із трьома колонками «функція мови, суть, приклад» для семи функцій. Очікувана таблиця. Комунікативна, мова є засобом спілкування. Ідентифікаційна, мова відображає національні, соціальні, культурні, духовні, вікові особливості людини як представника народу. Емоційна, мова виражає внутрішній світ людини. Мислетвірна, формуючи думку, людина мислить мовними формами. Номінативна, усе пізнане людиною одержує свою назву й тільки так існує у свідомості. Пізнавальна, за допомогою мови пізнаємо світ. Об'єднувальна, мова об'єднує народ. Приклади учні добирають самі, наприклад, привітання для комунікативної, колискова для емоційної. Продукт активності. Заповнена таблиця функцій мови. Активність 3, 7 хв. Спостереження за прикладами про мову й державу (Караман, с. 4, 5). Учитель показує слайд зі статтею 7 Закону «Про освіту» та рішенням Конституційного Суду. Запитання 1. Що спільного в цих двох документах? Очікувана відповідь. Обидва закріплюють роль державної мови в суспільному житті. Запитання 2. Що таке мовна політика? Очікувана відповідь. Свідомий вплив суспільства на мову, зокрема урядові заходи. Запитання 3. Яка наука вивчає вплив суспільства на мову і мови на суспільство? Очікувана відповідь. Соціолінгвістика. Запитання 4. Чому, за текстом, спільна мова сприяє перетворенню населення на високоорганізоване суспільство? Очікувана відповідь. Бо вона об'єднує людей і створює в них відчуття групової єдності. Продукт активності. Учні дописують у зошит чотири опорні слова, а саме мовна політика, соціолінгвістика, державна мова, єдність. Завершення. Учитель повертається до проблемного питання й підсумовує, що мова не залежить від волі однієї людини, але залежить від того, як нею користуються всі.

Закріплення 9 хв

Учитель: Роздає або показує на слайді завдання з розділу consolidation_tasks, слідкує за часом, коротко коментує відповіді.

Учні: Виконують чотири завдання письмово або усно, перевіряють відповіді в парах.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Організовує прийом «Лист собі», нагадує проблемне питання й просить письмово відповісти на нього.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, решту вражень називають усно.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Коротко пояснює базове й за вибором завдання, звертає увагу на чіткий критерій виконання.

Учні: Записують завдання в щоденник і ставлять уточнювальні запитання.

Завдання для закріплення

1. Визначте, яку функцію мови ілюструє кожна ситуація. Ситуація перша. Учень готується до відповіді й подумки формулює думку словами. Ситуація друга. Мандрівник уперше бачить рослину, дізнається її назву, і вона закріплюється в його свідомості. Ситуація третя. Люди різних областей, розмовляючи спільною мовою, відчувають себе одним народом.

Відповідь: У першій ситуації виконується мислетвірна функція, бо людина мислить мовними формами. У другій виконується номінативна функція, бо все пізнане одержує свою назву. У третій виконується об'єднувальна функція, бо мова об'єднує народ.

2. Спишіть слова, уставляючи пропущені букви, і поясніть написання. Знаряд..я, перетворен..я, творен..і.

Відповідь: Знаряддя, перетворення, творенні. У слові знаряддя відбувається подовження м'якого приголосного д між голосними в іменнику середнього роду (знарядь-я → знаряддя). У словах перетворення і твореннi пишемо нн, бо це іменники із суфіксом -енн-, у якому подовжений приголосний н.

3. Укажіть, які твердження хибні, і виправте їх. Твердження перше. Мова розвивається тільки в суспільстві. Твердження друге. Геніальна особистість може змінити мову за власним задумом. Твердження третє. Дитина, яка росте поза людьми, засвоїть мову самостійно. Твердження четверте. Немовля будь-якої національності в чужомовному оточенні оволодіє мовою цього оточення.

Відповідь: Хибні друге й третє твердження. Геніальна особистість не здатна змінити мову, вона може лише виявити її приховані можливості. Дитина, яка не виховується серед людей, не навчиться говорити. Перше й четверте твердження правильні.

4. Відредагуйте речення й поясніть правку. Однако це не означає, що Тарас Шевченко створив нову мову.

Відповідь: Однак це не означає, що Тарас Шевченко створив нову мову. Слово однако є діалектним і в цьому контексті сприймається як русизм. У літературній мові вживаємо сполучник однак.

Диференціація

Сильним: Складіть 3–4 речення про те, як знецінення мови, за словами Л. Мацько, знецінює мовців, націю і її духовну культуру, та наведіть власний приклад із життя про ідентифікаційну функцію мови.

Підтримка: Скористайтеся опорою. Крок перший, прочитайте вислів, що виражає думку про мову. Крок другий, запитайте себе, про що саме він говорить, про спілкування, про назву предмета чи про почуття. Крок третій, оберіть функцію з таблиці. Зразок на іншому прикладі. Слово «лелека» називає птаха, отже, виконує номінативну функцію. За цим зразком визначте функцію в ситуації, коли ви розповідаєте другові про свої почуття.

Домашнє завдання

Базове: Опрацювати §1 «Мова — суспільне явище» (Ворон, Солопенко, с. 5–8) і підготувати усну відповідь на запитання «Чому мову називають суспільним явищем?» з двома доведеннями.

За вибором: Укласти добірку з п’яти порад «Як удосконалити власне мовлення» або підготувати коротке повідомлення про закон, що визначає статус державної мови, за планом із підручника (с. 8).

Рефлексія

Прийом «Лист собі». Кожен письмово відповідає на проблемне питання, а саме чому одна людина, навіть геніальна, безсила змінити мову, а доля мови залежить від кожного мовця. Очікувана письмова відповідь. Мова є загальнонародним явищем, її творець і носій народ, тому окрема особа не змінює її за своїм бажанням. Водночас мова існує й розвивається лише в суспільстві, тож збереження або знецінення мови визначається тим, як нею користується кожен мовець. Усно 2–3 учні називають, що нового вони дізналися на уроці.

Історична довідка

Закон «Про мови в Українській РСР» став першим законодавчим актом, що проголосив українську мову державною (Ворон, Солопенко, с. 8). За рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року українській мові надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя (Караман, с. 4, 5). Основоположником української літературної мови є Тарас Шевченко (Ворон, Солопенко, с. 5).

Джерела:

- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 4, 5
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 5
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 5, 6
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 6, 7
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 7, 8
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 8